

T. XXIV (2021) Z. 1 (61)
ISSN 1509-1074
10.24425/rhpp.2021.136669

ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ

A rough guide to Polish press
in Hieronim Derdowski's
Wiarus, published in Winona,
Minnesota (1886–1893)

Informacja o prasie
polskiej w „Wiarusie”
Hieronima Derdowskiego
(Winona 1886–1893)

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu
e-mail: gmg@umk.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9024-4601>

Grażyna
GZELLA

KEY WORDS:
Polish-language press in the USA,
Polish press in the 19th century, *Wiarus*, Hieronim
Derdowski (1852–1902)

SŁOWA KLUCZOWE:
Hieronim Derdowski, prasa w USA,
redaktorzy, prasa polska, „Wiarus”,
1886–1893, Winona

ABSTRACT
In 1886–1893 the Polish-language newspaper *Wiarus* [*The Oldtimer*], founded by Hieronim Derdowski in Winona, Minnesota ran a series of short notes about newspapers and magazines that were being published in Poland. In addition to brief characteristics of individual publications, this rough guide kept track of new periodicals, rebrandings of established publications, and even reshuffles in the editorial offices. It also kept a watchful eye on issues affecting press freedom.

ABSTRAKT
Na łamach wydawanego w latach 1886–1893 w Winonie „Wiarusa” publikowano w formie krótkich notatek wiadomości o polskich gazetach i czasopismach wydawanych na ziemiach podzielonej Polski. Informowano o pojawiających się nowych wydawnictwach periodycznych, odnotowywano zmiany zachodzące w poszczególnych tytułach, charakteryzowano ich zawartość, pisano o zmianach personalnych w redakcjach. Zajmowano się kwestiami ograniczania wolności słowa.

Streszczenie

Hieronim Derdowski do Stanów Zjednoczonych wyjechał w połowie 1885 r. Szukając swego miejsca w Stanach Zjednoczonych trafił w końcu do Winony w stanie Minnesota i tam 11 II 1886 r. zredagował pierwszy numer „Wiarusa” „pisma dla narodu polskiego w Ameryce”. Na łamach czasopisma oprócz wiadomości dotyczących życia Polaków w Stanach Zjednoczonych zamieszczano również wiadomości dotyczące ziem polskich, w tym, często drobne, informacje o polskich wydawnictwach periodycznych ukazujących się na ziemiach polskich pod panowaniem pruskim, w Galicji i w Królestwie Polskim. Redaktor informował swych czytelników o pojawiających się nowych gazetach bądź czasopismach, o zaprzestaniu wydawania niektórych tytułów, zamieszczał wiadomości o zawartości numerów pism, które do niego dotarły, odnotowywał zmiany częstotliwości wydawania poszczególnych wydawnictw. Wielokrotnie pisano o zmianach personalnych zachodzących w redakcjach, przybliżano sylwetki redaktorów. W poszczególnych rocznikach „Wiarusa” z lat 1886–1893 odnaleźć też można informacje o procesach prasowych, jakie wytaczano redaktorom odpowiedzialnym polskich periodyków Wielkopolski, Śląska, Prus Zachodnich.

„Był to człowiek niezwykły, typ rzadko spotykany na Kaszubach¹: pędziwiatr, duży talent, figlarz, dyletant, artysta z bożej łaski, umysł chłonny i ciekawy świata, miał chyba tyle samo wad, co i zalet”² — tak oto scharakteryzował Hieronima Derdowskiego w 1959 roku Lech Bądkowski opisując jego miejsce w dziejach literatury kaszubskiej. Śledząc burzliwe koleje życia tego literata, pisarza i redaktora należy uznać, że jest to ocena jak najbardziej słuszna. Derdowski był niezwykle aktywny zarówno na ziemiach polskich pod zaborami³, jak i poza Europą, w Stanach Zjednoczonych, dokąd wyjechał w połowie 1885 r.⁴ Po krótkim pobycie w Chicago zatrzymał się w Detroit, w którym redagował „Gazetę Narodową” i „Pielgrzyma Polskiego”⁵. Nie zabawił w redakcjach tych periodyków długo, bowiem już w końcu stycznia bądź w początkach lutego 1886 r. pojawił się w Winonie w stanie Minnesota. W tym mieście znalazł swoje miejsce i mieszkał w nim do końca życia czyli do 1902 r.

Winona w drugiej połowie XIX wieku, jak napisał sam Derdowski, to: „miasto liczące 20 000 mieszkańców, między którymi znajduje się tysiąc czystych Polaków, a cztery tysiące Kaszubów. Jakkolwiek inne miasta mają w swoich murach więcej żywiołu kaszubskiego, jednak Winona uchodzi za stolicę Kaszubów amerykańskich”⁶. W mieście tym w 1872 r. ukończono budowę polskiego kościoła pw. św. Stanisława Kostki. Mieszkańcy pochodzenia polskiego skupieni w jednej dzielnicy posiadali własne sklepy, warsztaty i lokale, zatrudnieni byli w lokalnych tartakach⁷.

W Winonie Derdowski rozpoczął swą długoletnią działalność redakcyjną, drukarską, księgarską i społeczną. Dnia 11 lutego 1886 r. ukazał się pierwszy, zredagowany przez Derdowskiego, numer „Wiarusa. Pisma dla narodu polskiego w Ameryce” (wraz z numerem 3 z 25 II 1886 zmieniono podtytuł na: „Czasopismo

¹ Hieronim Derdowski pochodził z Wiela leżącego koło Chojnic.

² Opinia Lecha Bądkowskiego w: *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1959. Cyt. za: S. Janke, *Derdowski*, Gdańsk 2002, s. 154.

³ Szerzej o życiu Derdowskiego zob. np.: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950; tenże, *Derdowski Hieronim*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, Gdańsk 1992, s. 320–322; T. Cieślak, *Sylwetki mazurskie i kaszubskie*, Warszawa 1967, s. 88–104.

⁴ Najszerzej o tym okresie życia Derdowskiego zob.: A. Bukowski, *Działalność literacka i społeczna H. Derdowskiego w Ameryce (1885–1902)*, Gdańsk 1961.

⁵ Tamże, s. 13–18.

⁶ Cyt. za: S. Ramułt, *Statystyka ludności kaszubskiej*, Kraków 1899, s. 238.

⁷ W. Szulist, *Kaszubi w Ameryce. Szkice i materiały*, Wejherowo 2005, s. 77–78.

tygodniowe poświęcone nauce, przemysłowi, zabawie i wiadomościom politycznym”, a od numeru 17 z 3 VI 1886 r. „Wiarus” ukazywał się jako „Pismo tygodniowe dla ludu”). W winiecie numeru pierwszego jako redaktora podano Franciszka Drażkowskiego — członka zarządu spółki „Wiarusa”, właściciela księgarni i sklepu spożywczego. Dopiero od numeru 12 z 29 kwietnia Derdowski podpisywał periodyk jako redaktor. W słowie *Od Wydawców i Redakcji* poinformowano, że „Wiarusa”

należy uważać jako pierwszy nasz organ polityczny, na gruntownych założony podstawach, za którego regularne wychodzenie, sumienne i rozsądne redagowanie ręczy swym imieniem i kapitałem spółka z dawna w Ameryce osiadłych obywateli. [...]

Jako wiarusy z Kościuszką na czele pod hasłem „W imię Boga za naród, wiarę i Ojczyznę” zdobywali pod Raclawicami moskiewskie armaty, tak i my pod również narodowym hasłem „Boże zbaw Polskę”, dobrze najprzód skupiwszy się, obliczywszy nasze siły, odważnie i wytrwale walczycy będziemy z wszelkimi przeciwnościami, aby między społeczeństwem polskim w Ameryce w pełnej czystości utrzymać naszą świętą wiarę i narodowe tradycje, krzewić pomiędzy narodem naszym prawdziwą oświatę, podnosić w nim poczucie godności narodowej i zdobywać dla niego odpowiednie liczebnej potędze żywiołu polskiego w Stanach Zjednoczonych stanowisko⁸.

Początkowo „Wiarusa” drukowano w drukarni należącej do Drażkowskiego, po dwóch latach (23 VIII 1888 r.) Derdowski kupił tygodnik na własność, został też właścicielem drukarni i figurował na łamach pisma jako „redaktor i wydawca”⁹.

W latach 1886–1893 w dziale zatytułowanym „Wieści z polskiej ojczyzny” bądź umieszczane w innych miejscach numeru pojawiały się krótkie wiadomości informujące o polskiej prasie i ludziach z nią związanych. Rozdzielane nagłówkiem „Prusy polskie”, „Wielkie Księstwo Poznańskie”, „Z Górnego Śląska”, „Ziemie polskie pod panowaniem moskiewskim”, „Śląsk”, „Galicja” lub „Z Prus Zachodnich” zawiadamiały czytelników o najnowszych wydarzeniach prasowych mających miejsce w każdej części podzielonej Polski, a czasami również w miejscach, gdzie Polacy przemieszczali się po kraju zaborcy „za chlebem”. Źródłem wiedzy dla redaktora była prasa, która docierała do Winony, z czego Derdowski chętnie korzystał, informując wielokrotnie czytelników, że ta czy inna gazeta „donosi” bądź, że „czytamy w”. Na podstawie tych doniesień wiemy, że posiłkował się wiadomościami zamieszczonymi m.in. w „Dzienniku Poznańskim” i „Kurierze Poznańskim”, toruńskim „Przyjacielu”, „Gazecie Olsztyńskiej”, bytomskim „Katoliku”, „Kurierze Warszawskim”, krakowskiej „Nowej Reformie”, petersburskim „Kraju”. Z racji pochodzenia redaktor zdecydowanie częściej prenumerował samodzielnie bądź otrzymywał

⁸ *Od Wydawców i Redakcji*, „Wiarus” 1886, nr 1, s. 1.

⁹ *Pozwalamy sobie donieść*, „Wiarus” 1888, nr 35, s. 1.

periodyki z ziem polskich pod panowaniem pruskim, ale nie pomijał w swych zainteresowaniach, chociaż skromniej, innych terenów polskich.

Najwięcej miejsca w „Wiarusie” zajmowały wiadomości o nowo wydawanych na ziemiach pod panowaniem pruskim i w Galicji wydawnictwach periodycznych. W roku pojawienia się w Winonie „Wiarusa” ukazała się również „Gazeta Olsztyńska”, o czym czytelnicy w Stanach Zjednoczonych dowiedzieli się już 1 VII 1886 r.¹⁰ Derdowski poinformował, że „jak na wilka rzuciły się katolickie gazety niemieckie na nią wymyślając i drwiąc”. W „Wiarusie” powiadomiono również o ukazaniu się w Prusach Wschodnich „Nowin Warmińskich” Eugeniusza Buchholza¹¹. Wydrukowano też, cytując prasę poznańską, krótką wiadomość, że w Gietrzwałdzie będzie wychodzić „Stróż Warmiński”¹², do czego w rezultacie nie doszło¹³.

O pojawieniu się w Prusach Zachodnich w 1891 r. „Gazety Gdańskiej” Bernarda Milskiego czytelnicy „Wiarusa” dowiedzieli się już na dwa miesiące przed wydaniem pierwszego numeru, a potem wraz z adresem redakcji podano warunki prenumeraty w Stanach Zjednoczonych¹⁴.

Nowe periodyki prowincji poznańskiej, które zaanonsowano w „Wiarusie” i zachęcano do prenumeraty to: wydawany w Strzelnie wraz z dodatkami „Nadgoplanin”¹⁵, w Poznaniu redagowana przez Tomasza Lewandowskiego „Pokraka”¹⁶, wydawana przez Ludwika Gayzlera „Gazeta Poznańska”¹⁷ i mało znany „Dzwonek Humorystyczny”¹⁸, inowrocławski „Głos Kujawski”, redagowany przez J. Nowakowskiego¹⁹ oraz bydgoska „Straż Polska” Stanisława Tomaszewskiego²⁰.

Również na Śląsku powołano kilka nowych periodyków, o czym Derdowski poinformował czytelników „Wiarusa”. Gdy wydawnictwo „Katolika” w Bytomiu zaczęło wydawać „Światło” — pierwsze, jak pisano, pismo ilustrowane prawdziwie ludowe, pouczano „szerzenie pism jest jednym z warunków utrzymania narodu polskiego pomiędzy żyjącymi”²¹.

¹⁰ *Warmia i Mazury*, „Wiarus” 1886, nr 21, s. 2.

¹¹ *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1890, nr 38, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1890, nr 43, s. 3.

¹² *Z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 28, s. 4.

¹³ A. Mańkowski, *Piśmiennictwo polskie na Warmii*, „Gazeta Olsztyńska” 1923, nr 97 (5 V).

¹⁴ *Najnowsze z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 8, s. 4; „Gazeta Gdańska”, „Wiarus” 1891, nr 18, s. 1.

¹⁵ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[siestwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1887, nr 47, s. 4.

¹⁶ „Pokraka”, „Wiarus” 1888, nr 46, s. 3.

¹⁷ *Nowe gazety*, „Wiarus” 1889, nr 3, s. 2.

¹⁸ *Nowe pismo humorystyczne w Poznaniu*, „Wiarus” 1889, nr 50, s. 2. Numer okazowy tego pisma ukazał się 15 XII, dołączony do „Orędownika”. „Orędownik” 1889, nr 289 (15 XII).

¹⁹ *Nowe gazety*, „Wiarus” 1889, nr 3, s. 2.

²⁰ *Z Poznańskiego*, „Wiarus” 1891, nr 37, s. 4; *Z Poznania*, „Wiarus” 1891, nr 43, s. 4.

²¹ *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1886, nr 47, s. 3; „Światło”, „Wiarus” 1887, nr 9, s. 2.

Sygnalizowano też chęć wydawania w Królewskiej Hucie przez Franciszka Ksawerego Tuczyńskiego od 1 X 1887 r. „Wiarusa Katolickiego”²² i przez tegoż redaktora w Piekarach „Gwiazdy Piekarskiej”²³.

Polacy żyjący pod zaborem pruskim „za chlebem” wyjeżdżali do różnych ośrodków przemysłowych w Niemczech i na ich potrzeby powstawały gazety i czasopisma. Derdowski w swoim amerykańskim czasopiśmie odnotował pojawienie się „Gazety Polskiej w Berlinie” redagowanej przez Kazimierza Wojciechowskiego²⁴, „Wiarusa Polskiego” w Bochum, którego pierwszym redaktorem naczelnym został Ludwik Gayzler²⁵ i w tymże mieście „Posłańca Katolickiego” księdza Franciszka Lissa²⁶.

Z galicyjskich ośrodków wydawniczych na łamach „Wiarusa” najczęściej wymieniany był Kraków jako miasto, w którym pojawiały się nowe periodyki. Już w 1886 r. czytelnicy mogli przeczytać o nowym piśmie zatytułowanym „Śmieszek”, scharakteryzowanym jako „wyszyszające dumę i zarozumiałość arystokracji galicyjskiej, któraby wiecznie chciała trzymać lud w zależności i nędzy”²⁷. Odnotowano też pojawienie się czasopism humorystycznych²⁸, przybliżono profil „Kuriera Polskiego”²⁹, a o „Krakusie” Kazimierza Bartoszewicza napisano, że „całość przedstawia się dobrze i jest urozmaiconą i daleką od zwykłego szablonu pism ludowych”³⁰.

Spoza krakowskich czasopism redaktor Derdowski zauważył pojawienie się w Bieczu pisma poświęconego sprawom powiatu gorlickiego pt. „Przegląd Powiatowy”, redagowanego przez Aleksandra Semeniuka³¹, w Brzeżanach „Dźwigni” — „rozczochanego dwutygodnika autonomiczno-społecznego”³² i w Kołomyi, redagowanego przez Macieja Michtę „organu urzędników wszelkiej kategorii, z wyjątkiem urzędników państwowych” pt. „Pomoc Własna”³³.

Chociaż na łamach „Wiarusa” więcej miejsca poświęcano nowo utworzonym periodykom, nie pomijano niepowodzeń wydawniczych, pisząc o zaprzestaniu dalszego redagowania niektórych tytułów. Czytelnicy dowiedzieli się, że w Bytomiu

²² „Wiarus Katolicki”, „Wiarus” 1887, nr 37, s. 3; W innym numerze „Wiarusa” mylnie podano tytuł pisma Tuczyńskiego informując, że będzie to „Wiarus Górnoszląski”. *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1887, nr 38, s. 3.

²³ *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1888, nr 29, s. 3.

²⁴ „Gazeta Polska” w Berlinie”, „Wiarus” 1890, nr 13, s. 3.

²⁵ *Głos Polaków na obczyźnie*, „Wiarus” 1891, nr 3, s. 3.

²⁶ *Najnowsze z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 43, s. 4.

²⁷ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1886, nr 27, s. 3.

²⁸ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 12, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1889, nr 39, s. 3; *Z Galicji*, „Wiarus” 1892, nr 4, s. 4.

²⁹ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1889, nr 43, s. 3.

³⁰ *Z Galicji*, „Wiarus” 1891, nr 7, s. 3.

³¹ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 1, s. 3.

³² *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 7, s. 3.

³³ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 32, s. 4.

zrezygnowano z wydawania „Gazety Górnoszląskiej”³⁴, w Poznaniu „Gazety Poznańskiej”³⁵, w Olsztynie „Nowin Warmińskich”³⁶, a we Lwowie dwóch pism katolickich: „Bonus Pastor” i „Wiadomości Kościelnych”³⁷.

Derdowski poszerzał wiedzę swoich czytelników o polskich gazetach i czasopiśmie charakteryzując ich zawartość, czy odnotowując zmiany zachodzące w częstotliwości wydawania poszczególnych tytułów. Redaktor w swej działalności biznesowej pośredniczył w kolportażu na terenie Ameryki niektórych wydawnictw poznańskich. Był głównym przedstawicielem na Stany Zjednoczone „Pokraki” — pisma satyryczno-humorystycznego i krytyczno-politycznego, redagowanego przez Tomasza Lewandowskiego, „Staszycy” — pisma dla ludu i młodzieży, tworzonego przez Józefa Chociszewskiego i „Domu Polskiego” — pisma beletrystycznego i naukowego Teofili Radońskiej³⁸. Inne periodyki wielkopolskie, o których napisano w „Wiarusie” to między innymi: „Przyjaciół Ludu” (odnotowano zmianę częstotliwości wydawania poznańskiego periodyku)³⁹ i „Prawdą a Bogiem” (scharakteryzowano zawartość i polecano to „pismo dla ludu katolickiego” „jak najgoręcej”)⁴⁰. Pisząc o zmianie ceny prenumeraty „Kuriera Poznańskiego” i „Dziennika Poznańskiego” zauważono również zmianę ceny „Gazety Toruńskiej” w Prusach Zachodnich⁴¹. Wśród innych wydawnictw periodycznych z terenu ziem polskich pod panowaniem pruskim, o których redakcja wspominała na łamach „Wiarusa” znalazły się również „Gazeta Olsztyńska” (zmiana częstotliwości pisma)⁴², toruński „Przyjaciół” (scharakteryzowano zawartość jednego z numerów i podano warunki prenumeraty)⁴³, bytomskie „Światło” (przedstawiono zawartość i odnotowano pojawienie się nowego numeru)⁴⁴.

Galicyjskie gazety i czasopisma, o których czytelnicy mogli przeczytać na łamach „Wiarusa” reprezentowały dwa pisma humorystyczne – krakowski „Diabeł” i lwowski „Śmigus” (ten drugi tytuł polecano jako „najlepsze pismo humorystyczne polskie”)⁴⁵, lwowskie czasopismo ilustrowane „Goniec i Iskra”⁴⁶, cieszyński

³⁴ *Więści z polskiej ojczyzny. Z Górnego Śląska*, „Wiarus” 1886, nr 40, s. 7.

³⁵ *Z poznańskiego*, „Wiarus” 1891, nr 20, s. 3.

³⁶ *Z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 27, s. 4.

³⁷ *To i owo*, „Wiarus” 1891, nr 7, s. 4.

³⁸ Ogłoszenia zob. np.: „*Pokraka*”, „Wiarus” 1889, nr 11, s. 1; „*Staszycy*”, „Wiarus” 1889, nr 11, s. 1; „*Dom Polski*”, „Wiarus” 1889, nr 13, s. 3.

³⁹ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1888, nr 29, s. 3.

⁴⁰ „*Prawdą a Bogiem*”, „Wiarus” 1888, nr 7, s. 3; „*Prawdą a Bogiem*”, „Wiarus” 1888, nr 22, s. 3.

⁴¹ *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1887, nr 1, s. 2; *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1887, nr 2, s. 3.

⁴² *Więści z polskiej ojczyzny. Z Prus Zachodnich*, „Wiarus” 1890, nr 42, s. 4.

⁴³ *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1887, nr 4, s. 6; *Co słysząc?*, „Wiarus” 1890, nr 16, s. 3.

⁴⁴ „*Światło*”, „Wiarus” 1887, nr 36, s. 7; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1889, nr 48, s. 3; *Śląsk*, „Wiarus” 1892, nr 29, s. 4.

⁴⁵ „*Diabeł*”, „Wiarus” 1889, nr 32, s. 3; „*Śmigus*”, „Wiarus” 1892, nr 1, s. 3.

⁴⁶ „*Goniec i Iskra*”, „Wiarus” 1890, nr 11, s. 3.

„Dzwon”⁴⁷, lwowski „Przegląd Emigracyjny”⁴⁸. Informując o dwóch edycjach (porannej i wieczornej) wydawanego we Lwowie „Dziennika Polskiego” redakcja podkreśliła, że to „pierwsze w Galicji, a drugie w całym polskim dziennikarstwie pismo wychodzące częściej niż raz na dzień”⁴⁹.

Pomimo iż informacja o prasie Królestwa Polskiego niezbyt często gościła w „Wiarusie”, w periodyku można odnaleźć wiadomości dotyczące „Kuriera Warszawskiego”, reklamowanego jako „najpopularniejsze pismo polskie”⁵⁰ oraz „Tygodnia”, czasopiśma społeczno-literackiego ukazującego się w Piotrkowie⁵¹. Przedstawiono też kłopoty związane z interpretacją treści koncesji uzyskanej przez Bolesława Drue, redaktora „Gazety Lubelskiej”⁵². Kwestie ograniczania wolności prasowej na ziemiach polskich zaprezentowane przez Derdowskiego w „Wiarusie” dotyczyły Królestwa Polskiego, na obszarze którego w drugiej połowie XIX wieku działały urzędy cenzury i funkcjonowanie prasy całkowicie uzależnione było od tych instytucji. Drobne notatki, które zamieszczono w winońskim periodyku informowały o działaniach cenzorów zarówno w Warszawie, jak i w innych miastach Królestwa (Lublin, Płock, Radom)⁵³.

Na łamy „Wiarusa” trafiały wiadomości personalne. Czytelnicy mogli przeczytać w których redakcjach nastąpiły zmiany na stanowisku redaktora, kto kogo zastąpił, czasami nawet z jakiego powodu. Kilka razy przedmiotem zainteresowania stał się stan zdrowia Ignacego Danielewskiego, redaktora „Gazety Toruńskiej” i „Przyjaciela”, wydawanego w tym mieście. Danielewski opuścił redakcje obu pism, ponieważ z powodu choroby wyjechał na leczenie do Warszawy. W „Gazecie Toruńskiej” zastąpił go Karol Graff, w „Przyjacielu” Kazimierz Świt⁵⁴. Toruń, jak poinformo-

⁴⁷ „Dzwon”, „Wiarus” 1891, nr 3, s. 4–5.

⁴⁸ *Polacy na obczyźnie*, „Wiarus” 1893, nr 7, s. 3.

⁴⁹ *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1886, nr 47, s. 3. Źródłem tej informacji była prasa warszawska.

⁵⁰ „Kurier Warszawski”, „Wiarus” 1892, nr 19, s. 6.

⁵¹ W „Wiarusie” piotrkowski periodyk, redagowany przez Mirosława Dobrzańskiego błędnie nazwano „Tygodniem Piotrkowskim”. *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 26, s. 3. Szerzej o piśmie zob.: S. Frycie, „Tydzień” piotrkowski jako czasopiśmo społeczno-literackie, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Studium Terenowego Krakowskiej WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne” 1964, z. 1, s. 37–141.

⁵² *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 23, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 26, s. 3. Szerzej o tym konflikcie zob.: H. Bałabuch, *Kontrowersje w łonie władz carskich na tle konfliktu wokół „Gazety Lubelskiej” w latach 1887–1888*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1999, z. 1, s. 27–35.

⁵³ *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 18, s. 4; *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 37, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1888, nr 51, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1890, nr 16, s. 3; *Z Radomia w Królestwie Polskim*, „Wiarus” 1890, nr 18, s. 2.

⁵⁴ *Prusy Zachodnie i Wschodnie*, „Wiarus” 1886, nr 18, s. 5; *Z polskiej ojczyzny. Prusy Zachodnie*, „Wiarus” 1886, nr 23, s. 4; *Z Torunia*, „Wiarus” 1886, nr 25, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy*

wano w „Wiarusie”, musiał opuścić Benedykt Filipowicz, redaktor „Gazety Toruńskiej”, który pochodził z Galicji i objęły go przepisy dekretu banicyjnego, zakazującego mu pobytu w granicach Niemiec⁵⁵. W maju 1888 r. w winońskim periodyku poinformowano o opuszczeniu redakcji „Katolika” przez księdza Stanisława Radziejewskiego⁵⁶, w końcu tego roku czytelnicy dowiedzieli się, że z krakowskiej „Nowej Reformy” odszedł Tadeusz Smarzewski⁵⁷, a w kolejnym roku odnotowano, że w redakcji lwowskiej „Niedzieli” Alberta Wilczyńskiego zastąpił Jan Amborski⁵⁸.

Polacy w Stanach Zjednoczonych przeczytali ponadto o chorobie Franciszka Dobrowolskiego, redaktora naczelnego „Dziennika Poznańskiego”⁵⁹. Nierzadko redakcja zamieszczała informacje o śmierci twórców prasy polskiej. W czasie ukazywania się „Wiarusa” zmarli m.in.: w Wielkopolsce Władysław Wierzbński — redaktor „Dziennika Poznańskiego”⁶⁰, Sebastian Podlaski — redaktor „Wielkopolańska”⁶¹, Józef Szafarkiewicz — redaktor „Przyrody i Przemysłu”⁶²; w Prusach Zachodnich Józef Buszczyński — redaktor „Gazety Toruńskiej”⁶³; w Galicji Jan Dobrzański — redaktor „Gazety Narodowej”⁶⁴, Bolesław Czerwiński — współredaktor „Kuriera Lwowskiego”⁶⁵, Lubin Ilasiewicz z „Dziennika Polskiego”⁶⁶; w Królestwie Polskim Waclaw Szymanowski — redaktor „Kuriera Warszawskiego”⁶⁷. Każdemu z nich poświęcono kilka bądź kilkanaście zdań, wskazując na udział w tworzeniu prasy polskiej, dokumentując odniesione sukcesy, niekiedy zamieszczało krótki życiorys.

Niezbyt często skupiano się na życiu osobistym redaktorów. Mimo to czytelnicy dowiedzieli się o ślubie Kazimierza Zalewskiego — redaktora warszawskiego „Wieku”⁶⁸, Seweryna Pieniężnego — redaktora „Gazety Olsztyńskiej”⁶⁹ i Jana Karola Maćkowskiego — redaktora „Nowin Raciborskich”⁷⁰. Opublikowana też została

Zachodnie, „Wiarus” 1886, nr 28, s. 3. W „Wiarusie” błędnie podano nazwisko redaktora Świta pisząc Ślisz.

⁵⁵ Z *Torunia*, „Wiarus” 1886, nr 25, s. 3.

⁵⁶ *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1888, nr 20, s. 3.

⁵⁷ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 51, s. 3.

⁵⁸ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1889, nr 3, s. 3.

⁵⁹ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1887, nr 15, s. 2; *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1887, nr 17, s. 2.

⁶⁰ *Więści z polskiej ojczyzny. Śp. Władysław Wierzbński*, „Wiarus” 1888, nr 31, s. 4.

⁶¹ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1890, nr 6, s. 3.

⁶² *Z Poznańskiego*, „Wiarus” 1892, nr 34, s. 7.

⁶³ *Śp. Józef Buszczyński*, „Wiarus” 1887, nr 19, s. 4.

⁶⁴ *Galicja*, „Wiarus” 1886, nr 20, s. 2.

⁶⁵ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 18, s. 4.

⁶⁶ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1889, nr 35, s. 4.

⁶⁷ *Więści z polskiej ojczyzny. Ziemie polskie pod zaborem moskiewskim*, „Wiarus” 1887, nr 3, s. 3.

⁶⁸ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 12, s. 3.

⁶⁹ *Z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 12, s. 2.

⁷⁰ *Śląsk*, „Wiarus” 1892, nr 27, s. 2.

notatka o jubileuszu 30-lecia pracy dziennikarskiej redaktora lwowskiej „Gazety Narodowej” Platona Kosteckiego⁷¹.

Dość często czytelnicy „Wiarusa” na łamach periodyku mogli przeczytać o karach nakładanych na polskich redaktorów za przekroczenia prasowe. Spośród wielkopolskich redaktorów skazani zostali, jak napisano w winońskim periodyku, redaktorzy „Kuriera Poznańskiego” (Antoni Kantecki, Masław Zmorski)⁷², „Dziennika Poznańskiego” (Wincenty Bolewski)⁷³, „Wielkopolanina” (Józef Chociszewski)⁷⁴ oraz „Głosu Kujawskiego” (Józef Nowakowski)⁷⁵. Derdowski wielokrotnie wspominał o kłopotach redaktorów bytomskiego „Katolika” Jana Zboraka, Edwarda Radziejewskiego i Stanisława Radziejewskiego⁷⁶ oraz „Nowin Raciborskich” (Wacław Rzepecki, Jan Karol Maćkowski)⁷⁷. Pochodzący z Prus Zachodnich redaktor „Wiarusa” pisał również o kłopotach z prawem niemieckim redaktorów toruńskich i pelplińskich. Czytelnicy dowiedzieli się o procesach prasowych wytoczonych redaktorom „Gazety Toruńskiej” i „Przyjaciela” (Ignacy Danielewski, Karol Graff)⁷⁸ oraz „Pielgrzyma” (Edward Michałowski)⁷⁹.

W kilku tekstach zamieszczonych w „Wiarusie” przybliżono czytelnikom historię prasy polskiej na Śląsku⁸⁰. Pisząc o powstaniu „Gazety Gdańskiej” podkreślano: „Dopóki Polaków nie chciano na gwałt zniemczyć, to nie mieli powodu tyle czytać, teraz czytać umieją, czyta prawie każdy, bo mu germanizacja za skórę załazi”⁸¹.

Redakcja winońskiego pisma informowała również o próbach rozpowszechnienia periodyków polskich wśród potencjalnych czytelników w Stanach Zjednoczonych⁸².

⁷¹ *Więści z polskiej ojczyzny. Galicja*, „Wiarus” 1888, nr 7, s. 3.

⁷² Zob. np.: *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1886, nr 39, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1887, nr 24, s. 2; *Najnowsze z poznańskiego*, „Wiarus” 1891, nr 31, s. 2.

⁷³ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1890, nr 7, s. 3.

⁷⁴ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1886, nr 27, s. 2.

⁷⁵ *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1889, nr 43, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. W[ielkie] K[sięstwo] Poznańskie*, „Wiarus” 1890, nr 1, s. 3.

⁷⁶ Zob. np.: *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1886, nr 26, s. 7; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1887, nr 12, s. 2; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1887, nr 29, s. 6; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1887, nr 33, s. 5; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1889, nr 30, s. 3.

⁷⁷ *Śląsk*, „Wiarus” 1891, nr 29, s. 3; *Śląsk*, „Wiarus” 1893, nr 3, s. 3.

⁷⁸ Zob. np.: *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy Zachodnie*, „Wiarus” 1886, nr 40, s. 7; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1887, nr 17, s. 2; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1887, nr 34, s. 5; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1888, nr 11, s. 3; *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1889, nr 51, s. 4.

⁷⁹ *Więści z polskiej ojczyzny. Prusy polskie*, „Wiarus” 1888, nr 27, s. 3.

⁸⁰ *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1887, nr 51, s. 4; *Więści z polskiej ojczyzny. Śląsk*, „Wiarus” 1888, nr 10, s. 3; *Ze Śląska*, „Wiarus” 1892, nr 31, s. 2–3.

⁸¹ *Z Prus polskich*, „Wiarus” 1891, nr 19, s. 3.

⁸² *Wianki z niw polskich w Ameryce*, „Wiarus” 1886, nr 37, s. 1; *Poszukują korespondenta*, „Wiarus” 1887, nr 47, s. 6.

Śledząc wiadomości o polskiej prasie publikowane na łamach wydawanego przez Hieronima Derdowskiego „Wiarusa” należy zauważyć, że najwięcej z nich, co jest zrozumiałe w związku z pochodzeniem redaktora, dotyczyło wydawnictw periodycznych z terenów pod panowaniem pruskim. Zdecydowanie częściej pisano o gazetach i czasopismach ukazujących się w Wielkopolsce, na Śląsku, w Prusach Zachodnich i Wschodnich niż w Galicji. Niewiele wiadomości pochodziło z Królestwa Polskiego. Pod względem chronologicznym również można zauważyć nierówność zainteresowań. W pierwszych latach istnienia „Wiarusa” drukowano więcej wiadomości dotyczących Polaków i ziem polskich, w kolejnych skupiano się na otoczeniu i warunkach życia w Stanach Zjednoczonych. Ostatni numer „Wiarusa” ukazał się 25 maja 1893 r. Derdowski nie zrezygnował z dalszego wydawania periodyku. Od 1 czerwca pismo ukazywało się dalej, pod tytułem „Katolik. Pismo tygodniowe dla ludu” (rocznik 8, nr 22).

Bibliografia

- Bałabuch H., *Kontrowersje w łonie władz carskich na tle konfliktu wokół „Gazety Lubelskiej” w latach 1887–1888*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1999, z. 1. s. 27–35.
- Bukowski A., *Derdowski Hieronim*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, Gdańsk 1992, s. 320–322.
- Bukowski A., *Działalność literacka i społeczna H. Derdowskiego w Ameryce (1885–1902)*, Gdańsk 1961.
- Bukowski A., *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950.
- Cieślak T., *Sylwetki mazurskie i kaszubskie*, Warszawa 1967.
- Frycie S., „Tydzień” piotrkowski jako czasopismo społeczno-literackie, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Studium Terenowej Krakowskiej WSP w Rzeszowie. Nauki Humanistyczne” 1964, z. 1, s. 37–141.
- Janke S., *Derdowski*, Gdańsk 2002.
- Mańkowski A., *Piśmiennictwo polskie na Warmii*, „Gazeta Olsztyńska” 1923, nr 97 (5 V).
- Ramułt S., *Statystyka ludności kaszubskiej*, Kraków 1899.
- Szulist W., *Kaszubi w Ameryce. Szkice i materiały*, Wejherowo 2005.